

Проф. д-р Гордана Лажетик¹
Проф. д-р Лазар Нанев²
Проф. д-р Олга Кошевалиска³
Д-р Невена Петровска⁴

МЕМОРАНДУМОТ ОД НУШАТЕЛ: ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА ПРАВДА ЗА ДЕЦАТА ВО АНТИТЕРОРИСТИЧКИ КОНТЕКСТ

1.01 Изворна научна статија
УДК 347.962.6:[347.426.6:343.121(497.5)]

Вовед

Заканите и опасностите од насилниот екстремизам и од тероризмот претставуваат реалност во која децата поради возраста, недоволната зрелост и сугестибилноста се најранлива категорија што треба да биде заштитена и треба да се преземат мерки за рано откривање на опасноста од радикализација заради нејзино успешно спречување.

Радикализацијата на деца многу често се врши со примена на измама, насилство, со киднапирање, со ветување пари или со други материјални придобивки или следејќи ги своите родители, децата се наоѓаат во средиштето на радикализирана средина.

Ризиците за радикализација се многукратно зголемени и како резултат од влијанието на интернетот и на социјалните медиуми.⁵

Со цел рано идентификување и превенирање на радикализацијата, која може да доведе до терористички акти, потребна е тесна соработка со локалните власти и со граѓанското општество, кои се најупатени во локалните ризици, маргинализираните групи и поединци што се најранливи за регрутирање и радикализирање.

Тешкотиите за рано откривање и превенирање, во еден дел, се должат на широчината на сите дејства што влегуваат во дефиницијата на тероризмот во екстензивна смисла, повеќе сфатен како појава што обединува оправдување насилнички активности заради остварување политички цели отколку негово толкување низ призмата на казненоправните одредби.

Напорите за борба против радикализација и регрутирање заради терористички активности со текот на годините значително се мултиплицираат поради постојано менување на природата на заканата и на поголемата свест и разбирање на ризиците што ги носат радикализацијата и тероризмот.

Според ЕУ, суштината на акцијата за радикализација и регрутирање е, но и треба да остане на национално ниво, а ЕУ може да обезбеди релевантна рамка за да помогне во

¹ Редовен професор, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, gordana2206@gmail.com.

² Вонреден професор, Правен факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип, larar.nanev@ugd.edu.mk.

³ Вонреден професор, Правен факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип, olga.gurkova@ugd.edu.mk.

⁴ ЈУ Завод за социјални дејности – Скопје, nevenapetrovska@gmail.com.

⁵ Report on Children and Counter-Terrorism, United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute (UNICRI), http://www.unicri.it/in_focus/files/Children_counter_terrorism.pdf.

координирањето на националните политики, да споделува информации и да ги утврдува добрите практики.⁶

Заради вклученост во странски паравоени организации беа обвинети повеќе македонски државјани (од кои еден етнички Македонец), кои добија затворски казни. Она што посебно загрижува е тоа што дел од нив се семејни луѓе и родители на малолетни лица, а поаѓајќи од личните карактеристики на осудените, може да се забележи разноликост во потеклото, образованието, економската состојба, претходната осудуваност, занимањето (лекар, државен службеник, златар) и сл., поради што мора да се согласиме со констатацијата дека сосема е погрешно да се прават стереотипи за одредена категорија луѓе што се во најголем ризик од можна радикализација.⁷

Според податоците наведени во Извештајот за состојбата со тероризмот во 2017 година од страна на Стејт Департментот, се наведува дека во РСМ се присутни членови на ИСИС (ISIS) и нивни симпатизери и дека, согласно достапните податоци, најмалку 150 македонски државјани отпатувале со цел приклучување во терористички групи во Сирија и во Ирак, од кои 30 биле убиени, 40 останале таму, а 80 се вратиле во своите домови.⁸

Според податоците од Националниот комитет за спречување насилени екстремизам и борба против тероризмот, неколкумина македонски државјани (жени и деца) чекаат да бидат вратени во државата од територии каде што се одвивале терористички активности, поради што голема е загриженоста за тоа дали и колку се подготвени институциите за постапување со овие граѓани.

1. Општо за значењето на Меморандумот од Нушател

Министрите на Глобалниот антитерористички форум (*Global Counterterrorism Forum - GCTF*)⁹ на седмата пленарна седница во Њујорк во септември 2016 година го одобрија започнувањето на Иницијативата за справување со животниот циклус на радикализацијата кон насилство (*Initiative to Address the Life Cycle of Radicalization to Violence*). Во рамките на оваа иницијатива, Швајцарија прва започнува активности за правда за децата во контекст на борбата против тероризмот, со цел да се осврнат на новонастанатите проблеми што се однесуваат на деца вовлечени во терористички активности, како и на можните одговори на кривичното правосудство, а тоа се превенцијата, истрагата, гонењето, казнувањето, но во случаите со деца, особен акцент се става на рехабилитацијата и реинтеграцијата на децата во општеството. Како дел од оваа иницијатива е Меморандумот од Нушател за добри практики за малолетничка правда во антитерористички контекст (*Neuchâtel Memorandum on Good Practices for Juvenile Justice in a Counterterrorism Context*). Меѓународниот институт за правда и за владеење на правото (*the International Institute for Justice and the Rule of Law - IJ*) од Малта, во рамките

⁶ Подетално в.: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/crisis-and-terrorism/radicalisation_en; Radicalisation Awareness Network (RAN), https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network.

⁷ Калтрина Селими, Филип Стојковски, „Напорите на Р. Македонија во спротивставувањето на насилниот екстремизам – поглед на граѓанското општество“, достапно на: https://www.analyticamk.org/images/Files/extremisim-mk-updated-FINAL-UPDATED-web_b30f9.pdf.

⁸ Country reports on terrorism 2017, Macedonia, <https://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2017/282843.htm#MACEDONIA>.

⁹ Подетално в.: <https://www.thegctf.org/About-us/Background-and-Mission>.

на работната група за Кривично право и за владеење на правото на *GCTF*, во периодот 2015-2016 година, го поддржа подготвувањето на Меморандумот.

Заклучоците што се изработиле во текот на експертските состаноци се преточија во добрите практики и препораките што се содржани во овој Меморандум. Сепак, експертите прифатија дека се потребни понатамошни емпириски истражувања и податоци со цел подобро да се разберат факторите што ги водат децата во насилан екстремизам и соодветно да се подготви одговорот на оваа појава. Затоа, напорите се насочени кон зајакнување на капацитетот на земјите за почитување на меѓународно заштитените права на детето додека се справуваат со сè поголема вклученост на децата во кривичните дела поврзани со тероризмот, со интегрирање на добрите практики на Меморандумот од Нушател во наставните планови на националните правни факултети и релевантните институти за обука на стручните лица вработени во институциите за правда за децата.

Заштитени лица со овој Меморандум се децата, односно лицата под 18 години согласно Конвенцијата за правата на децата, но и младите полнолетни лица од 18 до 21 година кон кои може да се применат посебни мерки за кривични дела извршени на возраст под 18 години. Поконкретно, со овој Меморандум се заштитени децата што се во ризик да бидат радикализирани и вовлечени во терористички акции, деца обвинети и деца осудени за кривични дела поврзани со тероризам.

Со децата, институциите треба да постапуваат крајно индивидуализирано, согласно психофизичкиот развој на секое дете, семејната генеза и капацитетите на родителите, влијанието на пошироката социјална средина, како и неговите потреби, ризици и потенцијали. Притоа преземените интервенции потребно е да бидат насочени кон грижа, помош, поддршка и заштита, наместо кривични санкции и лишување од слобода, а фокусот да биде насочен кон рехабилитација и ресторативна правда, наместо репресија и одмазда.

Улогата на Меморандумот е да посочи добри практики за подобрување на постојниот систем за правда за децата во контекст на антитероризмот, да служи како водич за практичарите и креаторите на политиката и да има цел да посочи развивање и спроведување програми и политики во врска со специфични околности на децата што се обвинети за извршување терористички акции или насилан екстремизам.

Меморандумот може да се користи и за обликување на националната, билатералната, регионалната и мултилатералната помош за градење на капацитетите во оваа област, при што ќе се разгледуваат посебните потреби на децата во рамките на политиките и мерките за борба против тероризмот.

2. Релевантни меѓународни документи

Меѓународните организации посветуваат големо внимание на напорите за зголемување на свеста за ризиците од насилан екстремизам, радикализам и тероризам.¹⁰

Со оглед на фактот што една од поважните улоги на Глобалниот антитерористички форум е поддршка на спроведувањето на Глобалната стратегија за борба против

¹⁰ First Report of the Working Group on Radicalisation and Extremism that Lead to Terrorism, United Nations, 2008, <http://www.un.org/terrorism/pdfs/radicalization.pdf>; Preventing Terrorism and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism: A Community-Policing Approach, OSCE. 2014, <http://www.osce.org/atu/111438>.

тероризмот на ООН, разбирливо е тоа што Меморандумот од Нушател се заснова врз документите на ООН во однос на правдата за децата.

Во овој контекст, најважна е Конвенцијата за правата на децата, но не се помалку важни и Стандардните минимални правила за примена на малолетничка правда (Пекиншки правила), Насоките на Генералното собрание на ООН за спречување малолетничка делинквенција (Ријадски насоки), Правилата за заштита на малолетниците лишени од слобода (Хавански правила), Принципите и насоките од Париз за децата поврзани со вооружени сили или со вооружени групи, како и Факултативниот протокол на Конвенцијата за правата на детето за вклучување деца во воени конфликти.¹¹

Генералното собрание на ООН ја усвоило Глобалната стратегија за борба против тероризмот на 8 септември 2006 година, како единствен глобален инструмент за подобрување на националните, регионалните и меѓународните напори за борба против тероризмот.¹² Стратегијата содржи практични препораки во четири клучни области: справување со условите погодни за ширење на тероризмот; спречување и борба против тероризмот; градењето на капацитетите на земјите за спречување и борба против тероризмот и за зајакнување на улогата на системот на ООН во тој поглед; и обезбедување почитување на човековите права за сите и владеење на правото во борбата против тероризмот. Стратегијата била ажурирана и ревидирана повеќе пати, од кои последната во 2018 година.¹³ Потребата за постојано ажурирање има цел Стратегијата да биде релевантна и современа и во светлината на новите закани, ризици и трендовите во развојот на меѓународниот тероризам. Воедно, Стратегијата ги нагласува толеранцијата, плурализмот, почитувањето на различноста, дијалогот меѓу цивилизациите и зајакнувањето на меѓурелигиозното и меѓукултурното разбирање и почитување меѓу народите на национално, регионално и на глобално ниво.

Конвенцијата на Советот на Европа за спречување на тероризмот има цел да ја поддржи и да ја зајакне борбата против тероризмот, притоа потврдувајќи дека при сите преземени мерки за спречување или сузбивање на терористичките дејства мора да се почитуваат владеењето на правото и демократските вредности, човековите права и основните слободи. Целта на Конвенцијата е подобрување на националните политики и стратегии за борба против тероризмот на домашно ниво, истовремено овозможувајќи ефикасна меѓународна соработка и заемна правна помош во кривичните предмети.¹⁴

Според Протоколот кон Конвенцијата на Советот на Европа за спречување на тероризмот, голем број дејства, како што се учество во здружение или група за потребите на тероризмот, обука за тероризам, патување во странство поради тероризам и финансирање или организирање патување за оваа цел, претставуваат кривично дело. Протоколот, воедно, предвидува мрежа на 24-часовно достапни национални контакт-точки што ќе ја олеснат брзата размена на информациите.¹⁵

¹¹ <https://www.ohchr.org/en/>.

¹² Подетално в.: <https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/en/un-global-counter-terrorism-strategy>.

¹³ Resolution adopted by the General Assembly on 26 June 2018, https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/72/284.

¹⁴ <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/196>.

¹⁵ <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/217>.

ЕУ ја ратификува Конвенцијата на Советот на Европа за спречување на тероризмот и нејзиниот Дополнителен протокол, кои стапија во сила во однос на ЕУ на 1 октомври 2018 година.¹⁶

Советот на Европа, вниманието кон децата во вооружените судири го изразува преку неколку документи: Насоки за правда приспособени кон децата (*child friendly justice*), како и во насоките и прирачникот за затворски и пробациски служби во однос на радикализацијата и насилниот екстремизам.¹⁷

За статусот на децата во вооружените судири и за начинот на постапување со нив особено се значајни четирите женевски конвенции што ја чинат основата на меѓународното хуманитарно право, а особено првиот и вториот дополнителен протокол кон овие конвенции во врска со заштитата на жртвите на меѓународните и жртвите на немеѓународните вооружени конфликти од 8 јуни 1977 година.¹⁸

Согласно Римскиот статут за основање на Меѓународниот кривичен суд, ангажирањето деца под 15-годишна возраст во вооружени сили или групи или нивно користење за активно учество во непријателствата претставува воено злосторство.¹⁹

Особен придонес во заштитата на децата имаат дадено и Меѓународното движење на Црвен крст и Црвена полумесечина, кои на 26-тата меѓународна конференција во Женева донеле Резолуција 2 за Заштита на цивилното население во период на вооружен конфликт во која изречно се препорачува страните во конфликтот да се воздржат од вооружување деца под 18-годишна возраст и да ги преземат сите можни чекори за да обезбедат дека децата под 18-годишна возраст не учествуваат во непријателствата.²⁰

Во 2005 година ЕУ има донесено Стратегија за борба против тероризмот што се фокусира на четири приоритети: превенција, заштита, извршување и одговор. Во овие столбови, стратегијата ја препознава важноста на соработката со земјите што не се членки на ЕУ и со меѓународните институции.²¹ Главен акцент во оваа стратегија беше ставен на превенцијата со цел идентификување на методите, пропагандата и инструментите што ги користат терористите. Со оглед на динамичноста на причините, појавите и масовноста на последиците, Стратегијата е ревидирана во 2014 година, при што се земаат предвид новите трендови: терорист поединец, странски борци и употребата на социјалните медиуми од страна на терористите.²² Со цел нагласување на превенцијата од радикализација и регрутирање поради терористички активности, Европскиот парламент во 2015 година има донесено и посебна Резолуција за спречување радикализација и регрутирање европски државјани од страна на терористички организации.²³ Во Резолуцијата особено се укажува на следниве аспекти: тероризмот не може и не треба да биде поврзан со некоја специфична религија, националност или цивилизација; важна е

¹⁶ <https://www.coe.int/en/web/counter-terrorism/-/the-eu-ratifies-the-council-of-europe-convention-on-the-prevention-of-terrorism-and-its-additional-protocol>.

¹⁷ <https://rm.coe.int/16804b2cf3>; <https://rm.coe.int/16806f9aa9>; <https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/-/guidelines-to-prevent-radicalisation-and-violent-extremism-in-prisons>

¹⁸ https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf

¹⁹ https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aef77-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf

²⁰ <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/resolution/26-international-conference-resolution-2-1995.htm>

²¹ Counter-terrorism strategy, достапна на: <http://register.consilium.europa.eu/doc/ srv?l=EN&f= ST%2014469%202005%20REV%204>.

²² Revised EU Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment to Terrorism, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9956-2014-INIT/en/pdf>

²³ European Parliament resolution of 25 November 2015 on the prevention of radicalisation and recruitment of European citizens by terrorist organisations (2015/2063(INI)), (2017/C 366/08).

превенцијата на насилен екстремизам и терористичка радикализација во затворите, кои се погодна средина за ширење радикални и насилни идеологии и радикализација на терористите; превенција на онлајн терористичка радикализација; превенција преку едукација и социјална вклученост; размена на информации за терористичката радикализација во Европа; зајакнување на одвраќањата од терористичка радикализација; превенирање на заминувањето и предвидување на враќањето на радикализираните европски граѓани регрутирани од терористички организации; зајакнување на врските помеѓу внатрешната и надворешната безбедност во ЕУ; промовирање размена на добри практики за дерадикализација и сл.

3. Терминолошко определување на инкриминираните дејства опфатени со Меморандумот од Нушател

Со цел да се изедначи терминологијата што се користи во Меморандумот, во него се прифатени дефинициите што произлегуваат од релевантни акти на меѓународните организации.

Под насилен екстремизам се подразбира промовирање, поддржување, оправдување или извршување насилни дела, чија цел е да се брани идеологијата што се залага за расна, национална, етничка или религиозна супремација или се спротивставуваат на клучните демократски принципи и вредности.²⁴

Радикализација претставува динамичен процес со кој поединецот, поради идеолошки, политички, верски, социјални, економски или лични причини, сè повеќе го прифаќа и го поддржува насилниот екстремизам.²⁵

Инкриминираните дејства поврзани со тероризам подразбираат активност или обид за активности, при што намерно се земаат заложници; се предизвикува смрт или сериозна телесна повреда на еден или повеќе претставници на јавноста или нејзин дел; смртоносно или сериозно физичко насилство врз еден или повеќе претставници на јавноста или нејзин дел; предизвикување состојба на терор во јавноста или нејзин дел; принудување на владата или на меѓународна организација да направи или да не направи нешто; дејства што го чинат кривичното дело тероризам според националниот закон, усогласени со меѓународните конвенции и протоколи.²⁶

4. Добри практики од Меморандумот од Нушател

Меморандум е поделен на пет дела и тринаесет добри практики: (I) Статусот на децата и нивната заштита според меѓународното право и стандардите за малолетничка правда; (II) Превенција; (III) Правда за децата; (IV) Рехабилитација и реинтеграција; и (V) Развој, следење и евалуација на капацитетите.

²⁴ Според Council of Europe Guidelines for prison and probation services regarding radicalisation and violent extremism, CM/Del/Dec(2016)1249/10.2, 2 March 2016.

²⁵ Според Council of Europe Guidelines for prison and probation services regarding radicalisation and violent extremism, CM/Del/Dec(2016)1249/10.2, 2 March 2016.

²⁶ Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism, Martin Scheinin, 'Ten areas of best practices in countering terrorism', A/HRC/16/51, 22 December 2010.

Дел 1. Статусот на децата и нивната заштита во меѓународното право и стандардите на малолетничката правда

Добра практика 1: Со децата што наводно биле вклучени во активности поврзани со тероризам да се постапува во согласност со меѓународното право и со меѓународните стандарди за малолетничка правда

Првата добра практика има цел да укаже на фактот дека регрутирањето деца во вооружени групи и нивно радикализирање треба да се сфати како сериозен хуманитарен проблем што треба да се толкува во контекст на меѓународното хуманитарно право. Меѓународното хуманитарно право им обезбедува посебна заштита на децата што се особено ранливи, бидејќи во најголем број случаи се одделени од своите семејства, протерани се од своите домови и од средината во која биле родени и живееле и сл. Четирите Женевски конвенции го чинат меѓународното хуманитарно право, но во однос на заштитата на децата, особено се важни протоколите кон овие конвенции, според кои е потребно да се преземат остварливи мерки со цел децата помали од 15-годишна возраст да не учествуваат директно во непријателствата, а оние што сепак биле вклучени и директно учествувале, штом потпаднат под власт на спротивната страна, мора да продолжат да имаат посебна заштита со оглед на возраста и ранливоста. Дополнителниот протокол кон Конвенцијата за правата на детето ја прифаќа старосната граница до 18-годишна возраст како граница кога се нуди заштита на децата и во тој дел врши корекција на одредбата од членот 38 од Конвенцијата за правата на детето со цел нејзино толкување во смисла на членот 1 од Конвенцијата за правда за децата.²⁷

Основната причина за зголемување на заштитата на децата од вмешаност во вооружен конфликт со зголемувањето на возраста се должи на потребата за понатамошно зајакнување на спроведувањето на правата признаени во Конвенцијата за правата на детето, и на тој начин да се придонесе за поефикасно спроведување на принципот дека најдобриот интерес на детето треба да биде првенствено вниманието во сите активности што се однесуваат на третманот и постапувањето со децата.

Оваа добра практика бара меѓународните стандарди за деца во конфликт со законот да се применуваат во однос на сите деца. Имено, децата мора да останат во рамките на специјализираниот систем за правда за децата, без оглед на природата или тежината на преземеното дејство.

Комитет на ОН за правата на детето, во Општиот коментар бр. 20 (2016), укажува на тоа дека фокусот во постапувањето треба да биде насочен кон рехабилитација и реинтеграција на децата, но и на адолесцентите вклучени во активности категоризирани како тероризам.²⁸

За успешно остварување на оваа добра практика, од особена важност е да се обезбеди мултидисциплинарна соработка, со цел рана интервенција и со цел да му се обезбедат на детето заштита и грижа што му се неопходни за да се отргне од екстремистичките мисли и однесување.

²⁷ Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict, General Assembly resolution A/RES/54/263, 25 May 2000; entry into force 12 February 2002; <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opaccrc.aspx>.

²⁸ General comment No. 20 (2016) on the implementation of the rights of the child during adolescence, Committee on the Rights of the Child, 6 December 2016, <https://www.refworld.org/docid/589dad3d4.html>.

Добра практика 2: Ситуацијата на децата во контекст поврзан со тероризам да се оценува и да се решава од перспектива на детските права и развојот на детето

Оваа добра практика ја апострофира зрелоста на детето и разликите во неговиот физички, емоционален и когнитивен развој за да го сфати значењето на преземените дејства. Способностите на децата за резонирање и спознавање се разликуваат од тие на возрасните и токму поради тоа децата се во поголем ризик, бидејќи полесно може да им се влијае и да се доведат во состојба да преземат определено дејство, иако не може докрај да ги сфатат последиците од своите постапки. Токму поради незрелоста, согласноста на детето е ирелевантна и не може да се толкува дека тоа доброволно се придружило на вооружените групи. Децата не може доброволно да им се приклучат на вооружени групи и затоа се сметаат за жртви на нелегално регрутирање. Токму затоа, децата во вооружени судири треба првенствено да се третираат како жртви на повредата на меѓународното право, а кривично треба да одговараат членовите на вооружените групи што ги регрутираат децата.

На ова укажуваат и Принципите и насоките од Париз за децата поврзани со вооружени сили или со вооружени групи.²⁹ Имено, децата што наводно сториле кривични дела додека биле поврзани со вооружени сили или вооружени групи треба првенствено да се сметаат за жртви на прекршување на меѓународното право, а не само како сторители. Со нив мора да се постапува во согласност со меѓународното право во рамките на ресторативната правда и социјалната рехабилитација, конзистентна со меѓународното право, кое на децата им дава посебна заштита.

Оваа практика бара мултисекторски пристап и вклучување стручни лица од различни области, со цел да се разберат когнитивни капацитети и ранливоста на детето и да се дефинираат постапки, мерки и активности што ќе помогнат за побрза реинтеграција. Притоа, особено е важно да се работи со децата, во смисла да се слушне нивното размислување и да имаат слобода да ги изнесат своите ставови. Тоа особено помага во процената на зрелоста, причините за вклученост во вооружените сили, сфаќањата на детето и сл.

Постапувањето со децата бара родово сензибилизиран пристап со оглед на фактот што девојчињата спаѓаат во најранливите групи вклучени во активности поврзани со тероризмот поради возраста, полот и малобројноста и мноштвото ризици на кои може да бидат изложени.

Со цел успешно остварување на оваа добра практика, важно е децата да бидат вклучени во специјализирани програми за реинтеграција, да добијат помош како жртви на меѓународното хуманитарно право и да не бидат кривично гонети за активности поврзани со нивната припадност во вооружени групи.

Дел II. Превенција

Добра практика 3: Ранливоста на децата за регрутирање и/или радикализација за извршување насилство да се решава преку превентивни мерки

²⁹ Principles and Guidelines on Children associated with Armed Forces and Armed Groups - Paris Principles, 2007, https://childrenandarmedconflict.un.org/publications/ParisPrinciples_EN.pdf.

Децата се во фаза на раст и развој, во процес на формирање на нивната личност и затоа можеби и се поранливи од возрасните во однос на регрутирањето од терористички групи и вовлекување во процес на радикализација и насилство. Многу фактори доведуваат до ранливост на децата и водат кон нивно регрутирање и радикализирање за постигнување терористички цели. Постојат низа потенцијални социо-економски, психолошки и институционални фактори. Фактори што ги притискаат децата се маргинализација, нееднаквост, социјална исклученост, дискриминација, ограничен пристап до квалитетно образование, семејно насилство, потекло од сиромашни семејства и невработеност, претходни ситни прекршоци, поминато време во притвор или затвор за деца, когнитивните и емоционалните слабости на децата, прогонство, миграција, кои ако траат подолго време, може да предизвикаат подолготрајни лишувања и чувство на исклученост. Од друга страна, постојат случаи на добро образовани деца од стабилно семејно и социјално-економско потекло, кои исто така се радикализирале. Децата што се враќаат во Европа откако живееле во критични земји постои висок ризик да бидат трауматизирани од сведочења за тортура, ракување со оружје, убивање и тие страдаат бидејќи нивниот емоционален и когнитивен развој е прекинат и оштетен од искуството на војната. Од друга страна, постојат фактори за привлекување што негуваат привлечност кон насилен екстремизам и влијание врз децата преку социјалните мрежи, ветувања за авантура и слобода, материјална поддршка, стануваат „место на припадност“. Постојат и контекстуални фактори што обезбедуваат поволен терен до појава на насилни екстремистички групи, како што се: кривки држави, недостиг на владеењето на правото, корупцијата и криминалот.

Овие фактори влијаат врз децата, бидејќи нивните капацитети за донесување одлуки, планирање, расудување, изразување на емоции и контрола на импулсот сè уште не ја достигнале својата зрелост и сè уште се формираат. Покрај тоа, додека го развиваат својот идентитет, децата честопати минуваат низ период на тестирање различни персони, кои ја немаат постојаноста на возрасни личности. Децата често сè уште се во процес на развивање на своите гледишта за основните морални вредности и прашања и поради тоа може да биде полесно да подлегнат на индоктринација.

Овие фактори на ризик водат до промени кај децата, кои манифестираат знаци што се клучни за рано препознавање на овој проблем. Некои од овие промени се повлекување на детето од постојните социјални активности и од пријателите, конфликтни релации со семејството и со пријателите поради екстремно однесување, промена на исхраната, изгледот и облекувањето, поседување екстремистички материјал, користење говор на омраза, поддржување насилство, вмрежување на интернет и на социјалните медиуми. Одредени деца брзо се радикализираат, дури и за неколку недели, додека, пак, за други тоа е процес од месеци или години. Како и да е, без оглед на видот на процесот на регрутирањето, употребата на деца во непријателства е забрането според меѓународното право.

Најважно е радикализацијата да се идентификува во раната фаза и да се развијат заштитни фактори наспроти факторите на ризик и тие да бидат дел од делотворни превентивни стратегии. Затоа е важна превенцијата и раното препознавање на знаците, користење проверени, претходни искуства во земјите од превенција на други ризици кај децата, кои биле најефективни за даден регион. Методите и алатките за процена за идентификација на радикализацијата треба да бидат родово чувствителни,

посебно приспособени за користење со деца и користени како дел од сеопфатните стратегии за превенција наменети за деца.

За успешното спречување на радикализацијата на децата, потребни се напори од страна на целото општество за да се обезбеди хармоничниот развој на адолесцентите, каде што се почитува и се поттикнува нивната личност уште од раното детство. Треба да им се посвети посебно внимание на превентивните политики што го олеснуваат успешното социјализирање и интегрирање на сите деца, особено со помош на семејството, заедницата, врсничките групи, училиштата, стручното насочување и работниот свет, како и преку доброволни организации. Ова значи, меѓу другото, дека програмите за спречување треба да се фокусираат на обезбедувањето поддршка за особено ранливите семејства и на посветувањето посебна грижа и внимание на децата што се под ризик. Во оваа смисла, посебно внимание треба да им се посветува и на децата што го напуштаат училиштето или од други причини не го завршуваат своето образование. Се препорачува да се користи поддршка од врсниците, како и голема вклученост на родителите, а програмите да бидат родово сензитивни.

Добра практика 4: Да се развијат наменски стратегии за превенција со силен фокус врз создавањето мрежи за поддршка на децата што се изложени на ризик

Стратегијата за превенција насочена кон децата што се подложни на регрутирање за терористички цели или радикализација треба да ги опфати клучните структурни и социјални фактори во заедницата, како и социјалните медиуми. Целта на ваквите стратегии треба да биде намалување на подложноста на децата и намалување на условите, кои создаваат околности што се погодни за радикализација и регрутирање на децата за терористички цели. Конкретно, стратегиите за превенција треба да спречуваат стигматизација на која било религија, култура, етничка група, националност или раса. Превентивната работа што всадува чувство на маргинализираност кај одредени групи е контрапродуктивна. Превентивните стратегии треба да ја намалат детската ранливост во однос на радикализацијата и да се фокусираат на условите што може да доведат до насилство, вклучувајќи маргинализација и дискриминација.

Може да се развијат национални или специфични превентивни политики и програми што ќе бидат приспособени кон посебните потреби на регионите што се поризични, а децата се поранливи на радикализација. Превентивните програми, генерално, имаат поголеми шанси за успех кога се развиваат, се координираат и се спроведуваат во соработка со членовите на заедницата. Јавните власти, полицијата во заедницата, службениците во установи или притвор/затвор за деца, социјалните служби, училиштата, здравствениот сектор, семејствата и религиозните лидери треба да се вклучат во процесот на соработка за да му ја обезбедат потребната поддршка на детето и на неговото семејство, кога за тоа има потреба. Воедно, потребно е да се развие јасен механизам за координација и распределба на конкретни надлежности помеѓу различните чинители. Способноста на правниот систем да интервенира преку системот за социјална заштита на детето може да игра важна улога во превенцијата. Да постои широк опсег на формални и неформални интервенции и развој на различни услуги, особено со вклучување на здруженијата на граѓани.

Добра практика 5: Со децата што се обвинети за кривични дела поврзани со тероризам треба првенствено да се работи преку системот за малолетничка правда

Колку повеќе се зборува за улогата на децата во борбите на терористичките групи, толку повеќе се проблематизираат националните механизми за постапување со овие деца. Како што беше наведено во извештај од 2016 година од Интеррегионалниот истражен институт за криминал и правда на Обединетите нации (понатаму во овој труд како UNICRI)³⁰ за „Деца и борба против тероризам“,³¹ тековната правна рамка за деца што биле регрутирани од вооружени или од терористички групи е комплексна. ЕУ ја зема Конвенција за правата на децата на ОН како почетна точка за правата на детето.

Правата предвидени со КПД и меѓународните стандарди и норми за малолетничка правда еднакво важат и за децата што се наводно вклучени во кривични дела поврзани со *тероризам*. Терористите престапници не треба да се третираат поинаку од другите кривични дела што вклучуваат деца. Секоја држава мора да обезбеди националното законодавство да предвидува соодветна постапка за деца, а на полицијата, обвинителите, судиите, затворските службеници, службениците за условна казна, адвокатите на одбраната и на другите чинители, кои постапуваат во случаи со деца, треба да им биде достапна обука, со што засегнатите страни ќе бидат свесни за важечките стандарди и норми во областа на спречувањето на криминалот и на кривичната правда со фокус на малолетничката правда.³² Сите права предвидени со чл. 40 и чл. 37 од КПД мора да бидат строго запазени во смисла на известување на родителите за апсење,³³ правото на бранител, правото да бидат информирани за сите обвиненија што постојат за нив, како и за правата што ги имаат на јазик што е разбирлив за детето, правото да се соочат и да се спротивстават на сведоците, правото на молчење или привилегијата против самообвинување/себеинкриминирање, правото на преведувач, правото да се докаже обвинение надвор од основано сомнение и правото на судска ревизија.³⁴

Во ситуации кога кривичното дело вклучува деца како можни осомничени за тероризам,³⁵ треба првично да се почне од соодветното препознавање на возраста, на вклученоста на детето во радикални дејства, како и на сите негови релевантни индивидуални карактеристики. Неопходна е целосна заштита на идентитетот и на приватноста на детето, за да се спречи стигматизацијата, затоа што процесот на

³⁰ United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute (UNICRI),

³¹ Целосниот извештај е достапен на http://www.unicri.it/in_focus/files/Children_counter_terrorism.pdf [последен пристап 29.04.2019]

³² Така, следењето, претресите, медиумските комуникации и постапките за апсење, притворање и сослушување треба да го земат предвид статусот на детето осомничен, а службениците што ги вршат ваквите активности треба соодветно да се обучуваат.

³³ По неговото апсење, детето има право веднаш да ги извести своите родители или законски старатели и да биде застапувано од законскиот застапник при секое испрашување.

³⁴ Види повеќе и во „Комплет алатки за малолетничка правда во антитерористички контекст“, издаден од Меѓународниот институт за правда и за владеење на правото, февруари, 2018 година, стр. 42-44.

³⁵ За споредба, види го првиот случај на судење на дете за екстремизам во Франција, види Le Figaro, 28 февруари 2017 г., достапно на: <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2017/02/28/01016-20170228ARTFIG00247-yusuf-un-jeune-djihadiste-de-17-ans-en-proces-a-paris.php>

рехабилитација може трајно да се поткопа ако детето се идентификува по име во медиумите или на интернет.

Во однос на *регрутирањето* во вооружени групи или сили, меѓународното право, договорите и протоколите поддржуваат размислување дека децата под 18-годишна возраст не треба да се гонат за овие дејства и дека тие треба да се реинтегрираат и да се рехабилитираат, без оглед дали биле присилно или доброволно регрутирани или дали биле активни војници или имале поддржувачка улога. Сепак, кога станува збор за терористички групи, ситуацијата станува многу покомплексна.³⁶ Земјите членки на ЕУ воспоставуваат своја правна рамка за терористички групи и активности, како и за возраста на која децата може да бидат судени како возрасни, водена од правната рамка на ЕУ и од други меѓународни договори.

Кога станува збор за деца повратници од конфликтни подрачја,³⁷ особено за оние за кои се смета дека биле инволвирани во терористички активности, во извештајот на UNICRI се заклучува дека: „Севкупно, основните принципи на КПД се чини дека не се спроведуваат во однос на децата што се вклучени во терористичка активност“. Покрај тоа, во овој извештај е наведено дека не се применуваат во доследна мера одредбите од член 40 ст. 3 т. б од КПД, во кој се бара од државите, во краен случај, да бараат започнување судска постапка, или член 37 т. б, во кој се бара лишувањето од слобода да биде крајна инстанца за најкраток можен рок, кога станува збор за деца што се вклучени во терористичка активност.³⁸

Несомнено е дека без оглед на кривичното дело што го има сторено дете, постапката спрема него мора да биде специјализирана и приспособена на неговата возраст и на индивидуалните карактеристики. Државите треба да се охрабрат да гарантираат дека децата се посебно третирани во законодавството што се справува со тероризам и дека правата на детето според меѓународните договори му се гарантирани.³⁹

Добра практика 6: Во случаите на тероризам во кои се вклучени и деца, дури и во случаите што се судат во судови за возрасни, да се применуваат соодветните стандарди за малолетничка правда

Во исклучителни случаи, каде што на децата, согласно националното законодавство, им се суди во судови за возрасни, треба да се применат стандардите за

³⁶ Види во РАН (Radicalisation Awareness Network) ПРИРАЧНИК – Одговори за повратници: Странски терористички борци и нивните семејства, Мрежа за свест за радикализација (понатаму во текстот како РАН ПРИРАЧНИК – Одговори за повратници: Странски терористички борци и нивните семејства), достапен на https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/ran_br_a4_m10_mk.pdf [последен пристап на 30.04.2019].

³⁷ Како деца повратници во овој извештај се сметаат: 1. Деца што ја напуштиле ЕУ (со своите семејства или сами) за да живеат во терористичка организација во странство и што се вратиле (со своите семејства или сами); 2. Деца што се родени во терористички конфликтни зони и што потоа отпатувале за Европа; 3. Деца што се родени во ЕУ со мајка и/или татко што бил инволвиран во терористичка организација во странство (жена СТБ што се вратила бремена). Во ваков случај, детето претходно не живеело во ЕУ, а не живеело и во терористичка конфликтна зона. Оваа категорија, исто така, е вклучена во извештајот поради тоа што статусот на повратник на родителот може да влијае врз детето во подоцнежната фаза од животот.

³⁸ РАН ПРИРАЧНИК – Одговори за повратници: Странски терористички борци и нивните семејства, стр. 86.

³⁹ За повеќе види: Hayes, V. & Jones, C. (2013). “Catalogue of EU Counter-Terrorism Measures Adopted since 11 September 2001” достапно на <http://www.statewatch.org/news/2013/dec/secile-catalogue-of-EU-counter-terrorism-measures.pdf>. (Последен пристап 28.4.2019).

малолетничка правда што се неопходни за заштита на децата.⁴⁰ Кога обвинителите или судиите размислуваат дали на детето треба да му се суди во суд за возрасни, треба да го земат предвид негативното влијание врз детето.⁴¹ Предноста на специјализираната постапка спрема деца е далеку поголема, не само поради специјализираноста на органите што постапуваат во неа (обвинителство, суд и одбрана), туку и поради основните начела на кои почива оваа постапка, а кои секогаш во прв ред го имаат најдобриот интерес на детето и неговата благосостојба, наместо репресијата и осудата за стореното зло. Исто така, мора да се имаат предвид и Пекиншките правила, каде што е предвидено дека постапката мора да ги има предвид најдобрите интереси на малолетникот и да се води во атмосфера на разбирање, која на малолетникот ќе му овозможи да учествува во неа и да се изразува слободно.⁴²

Кога на деца им се суди во суд за возрасни,⁴³ често специфичните права што се типични и уникатни во постапката за деца, како што се правото на процесна протективност, правото на учество на центрите за социјална работа, тајност на постапката и сл., се занемаруваат, а тоа може да влијае негативно врз нивните права на праведно судење. Ова треба секогаш да се зема предвид кога се донесува одлука за упатување на детето да му се суди во суд за возрасни,⁴⁴ па кога државите ќе се одлучат на овој начин да му се суди на дете, треба да внимаваат да ги земат предвид и целосно да ги почитуваат посебните права и процедурални гаранции на детето, кои произлегуваат од релевантните меѓународни документи.

Во оваа смисла, мора да се почитува чл. 40 од КПД⁴⁵, така што државите членки да го признаваат правото на секое дете за кое се тврди или е обвинето или е утврдено дека

⁴⁰ Како што е затворање одвоено од возрасните и можности за рехабилитација за време на затворањето, види во *The Hague Memorandum on Good Practices for the Judiciary in Adjudicating Terrorism Offenses* на ГКТФ.

⁴¹ ГКТФ: Иницијатива за справување со животниот циклус на радикализацијата кон насилство, Меморандум од Нушател за малолетничка правда во контекст на борбата против тероризмот, стр. 7.

⁴² Точка 14.2 од Стандардните минимални правила на Обединетите нации за спроведување на малолетничката правда (Пекиншки правила), Резолуција на Генералното собрание A/RES/40/33 (29 ноември 1985) на македонски јазик види во: Buzarovska - Lazetnik, Gordana and Nanev, Lazar and Kosevaliska, Olga (2012) *Меѓународни документи за спроведување на малолетничката правда – Современи текови во постапувањето со малолетниците*, СППМД.

⁴³ На пример, во Германија, според Кривичниот законик, на лицата обвинети за извршување терористички акт мора да им се суди пред специјализиран судски совет. Одредбата важи и за деца обвинети во согласност со овие посебни делови од Кривичниот законик. Сепак, специјализираниот судски совет мора да ги примени процедуралните и казнените насоки наменети за малолетниците. Тие вклучуваат присуство на малолетнички судски помошник, кој е претставник на службите за социјална заштита за деца и неговата задача е да му помага на детето и на неговото семејство и да го информира судот за едукативните и социо-педагошките алтернативи наспроти задржувањето, како и намалувањето на казните за притворање и достапноста на вонзаводски мерки во текот на казниот процес. За повеќе информации, види: Хамилтон, Ц. и други, „Децата и антитероризмот“, Меѓурегионален институт за истражување на криминалот и на правдата на ОН – МИИКИП, 2016 г., стр. 35-55 (Hamilton, C. et al, Children and Counter-Terrorism, United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute – UNICRI 2016, pp.35-55), достапно на:

http://www.unicri.it/in_focus/files/Children_counter_terrorism.pdf

⁴⁴ „Комплет алатки за малолетничка правда во антитерористички контекст“, издаден од Меѓународниот институт за правда и за владеење на правото, февруари, 2018 година, стр. 46.

⁴⁵ Член 40 од Конвенција за правата на детето, усвоена од страна на Генералното собрание на ОН со резолуција 44/25, од 20 ноември 1989 година. Стапила во сила на 2 септември 1990 година, согласно членот 49, за целосен текст на македонски јазик види: Lazetnik, Gordana and Nanev, Lazar and Kosevaliska, Olga (2012)

го прекршило кривичниот закон, со него да се постапува на начин што е во согласност со поттикнувањето на неговото чувство за достоинство и вредност, што го јакне неговото почитување на правата на човекот и основните слободи, при што се земаат предвид возраста на детето и желбата да се подобри неговата реинтеграција и конструктивна улога во општеството. Понатаму, мора да го имаат предвид и член 12 од КПД, кој упатува на тоа дека државите членки му обезбедуваат на детето, кое е способно да формира свое сопствено мислење, право на слободно изразување на тоа мислење за сите прашања што се однесуваат на детето, со тоа што на мислењето на детето му се посветува должно внимание во согласност со возраста и со зрелоста на детето. За оваа цел, на детето посебно му се дава можност да биде сослушано во сите судски и административни постапки што се однесуваат на него, непосредно или преку застапник или соодветен орган, на начин што е во согласност со процедуралните правила на националното законодавство.⁴⁶

Добра практика 7: Да се земат предвид и да се осмислат механизми за пренасочување деца што се обвинети за кривични дела поврзани со тероризам

Со оглед на фактот дека секое постапување со деца треба да биде „по мерка“ на детето што е засегнато, во случаите кога националното законодавство дозволува, треба да бидат земени предвид и можностите за пренасочување на судската (официјална) постапка во алтернативни постапки. Формалните кривични постапки може да имаат негативни последици за децата, ја зголемуваат нивната ранливост и ја отежнуваат нивната рехабилитација.

Алтернативното постапување со деца, во случаите кога тоа е можно, може да придонесе за поефективна и посразмерна реакција со оглед на избегнувањето на целосниот застрашувачки формализам, но и кривичната евиденција.

Ваквата обврска ја имаат државите потписнички на ЗПД, согласно одредбата од чл. 40 ст. 3 т. б, во која е предвидено дека државите ќе настојуваат да го поттикнат донесувањето мерки за постапување без прибегнување кон судска постапка, со тоа што човековите права и законската заштита да бидат целосно почитувани, а посебно детето да добие можност да биде сослушано пред да се донесе конечна одлука.⁴⁷

Постапка за пренасочување може да се спроведе во различни фази од процесот, вклучително и пред започнување на кривичната постапка, во текот на кривичната постапка и како алтернатива на затворање. Програмите за одвраќање за децата вклучени во активности поврзани со тероризмот треба да бидат направени по мерка на

Меѓународни документи за спроведување на малолетничката правда – Современи текови во постапувањето со малолетниците, СППМД.

⁴⁶ Член 12 ст. 2 од Конвенција за правата на детето, усвоена од страна на Генералното собрание на ОН со резолуција 44/25, од 20 ноември 1989 година. Стапила во сила на 2 септември 1990 година, согласно членот 49, за целосен текст на македонски јазик види: Lazetik, Gordana and Nanev, Lazar and Kosevaliska, Olga (2012) *Меѓународни документи за спроведување на малолетничката правда – Современи текови во постапувањето со малолетниците*, СППМД.

⁴⁷ Чл. 12 ст.2, Конвенција за правата на детето, Ibid.

карактеристиките на детето и на сторениот престап,⁴⁸ но за тие да имаат ефект, со пренасочувањето треба да се согласи детето.⁴⁹

Бидејќи алтернативното постапување претставува привилегија или т.н. дискретно решавање на кривичноправниот настан, треба во конкретниот случај да се оцени дали детето вклучено во дејства поврзани со тероризам треба да се вклучи во програмите за пренасочување деца и внимателно да се приспособат на карактеристиките на детето и на извршеното кривично дело. Програмите за пренасочување што се насочени кон децата што се радикализирани или се регрутирани за дела поврзани со тероризам треба да опфаќаат отстранување и дерадикализација, како и образовни елементи, стручна обука и психолошка поддршка, со цел заеднички да се поддржи реинтеграцијата на детето. „Сабаун“ е првиот центар за дерадикализација на деца во Пакистан.⁵⁰ Тој претставува училиште за реинтегрирање млади (главно момчиња на возраст од 12 до 18 години) поранешни војници од терористичките групи назад во нивните заедници, на тој начин избегнувајќи да ги стават во кривичноправниот систем поради нивната поврзаност со Талибанците. Момчињата во училиштето биле собрани за време на воени операции, пратени од своите родители или доброволно се пријавиле. При приемот, момчињата ги проценуваат според три степени што одговараат на нивната индоктринација и траума: нискоризични, средноризични и високоризични. Потоа, нивниот третман и едукативната програма се прават по мерка на ризикот што го претставуваат, нивното минато искуство и индивидуалните потреби.

Кога поврзаноста со криминална (или терористичка) организација е во коренот на криминалното однесување на детето, соодветните мерки може да вклучуваат пренасочување на децата од кривичноправниот систем и применување алтернативи за задржувањето што вклучуваат сместување на децата во семејства. Таков е примерот со случаите „Ндрангета“, која е моќна организација од типот на мафијата, настаната во Италија и со многу активности во странство. На локално ниво, во *Реџо Калабрија* (Италија), деца, на рана возраст од 12 години, често се осудувани во „суд за млади“ за тешки престапи во врска со нивната поврзаност со мафијата. Растени во семејства во кои мафијашката култура е длабоко всадена и редовно пренесувана на децата и каде што одењето во затвор е „знак за чест“, заводските казни имаат мал или никаков рехабилитациски ефект врз децата, а нивната силна поврзаност со кланот спречува какво било одвојување од криминалната организација преку алтернативни санкции.⁵¹ Токму од

⁴⁸ „Комплет алатки за малолетничка правда во антитерористички контекст“, издаден од Меѓународниот институт за правда и за владеење на правото, февруари, 2018 година, стр. 47.

⁴⁹ Види ги правилата 11 до 11.4 од Стандардните минимални правила на Обединетите нации за спроведување на малолетничката правда (Пекиншки правила), Резолуција на Генералното собрание A/RES/40/33 (29 ноември 1985 г.).

⁵⁰ Основан е во 2009 г. од страна на пакистанската армија со поддршка на УНИЦЕФ и организациите на граѓанското општество. За повеќе информации за Центарот за рехабилитација „Сабаун“, видете: Совет за човекови права, Национален извештај на Универзалниот периодичен преглед, Пакистан, A/HRC/WG.6/14/PAK/1, 5 август 2012 г. (Human Rights Council, National Report to Universal Periodic Review, Pakistan, /HRC/WG.6/14/PAK/1, 5 August 2012), достапно на: <http://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/157/18/PDF/G1215718.pdf?OpenElement> цитирано во „Комплет алатки за малолетничка правда во антитерористички контекст“, издаден од Меѓународниот институт за правда и за владеење на правото, февруари, 2018 година.

⁵¹ За повеќе информации, видете: Ана Серџи, „Локалните 'ндрангета: Разгледување на однесувањето на мафијата, културната трансмисија и заштитата на децата во Калабрија“ (Dr. Anna Sergi, Local 'ndrangheta.

овие причини италијанските „судови за млади“ имаат проценето во неколку случаи дека во најдобар интерес на детето е да се тргне од семејството за негова добросостојба и за рехабилитација. Затоа, судот за млади издал наредби за одвојување на децата од мафијашките семејства⁵², наместо казнување на децата со заводски или слични мерки од кривичниот закон, кои би имале предвидлив контрапродуктивен ефект во однос на рехабилитацијата. Овие деца биле вклучувани во едукативни програми, биле сместени во семејства или иселени од регионот и добивале здравствена и психолошка поддршка за да им се покаже алтернативен начин на живеење, далеку од притисокот на семејството и од притисокот на средината да учествуваат во криминални дејства.

Конечно, успешното завршување на програмата за пренасочување за детето треба да резултира со дефинитивно и конечно затворање на случајот и не треба да се чуваат никакви кривични или други форми на јавни документи.⁵³

Добра практика 8: Алтернативи за апсењето, притворот и затворањето, вклучително и во предистражната фаза, да се разгледаат и да се применуваат секогаш кога е тоа соодветно и секогаш да се дава предност на најмалку рестриктивните средства за постигнување на целта на судскиот процес

Мерките на задржување што се применуваат за деца имаат негативни ефекти врз нивниот физички, психолошки и социјален развој и добросостојба, и на тој начин може да ја загрозат нивната идна реинтеграција и рехабилитација.⁵⁴ Од овие причини, на сите надлежни органи треба да им бидат ставени на располагање алтернативи на апсењето, притворот и затворањето на детето во која било фаза од постапката. Пожелно е во националните законодавства да има колку што е можно повеќе алтернативи на која било форма на лишување од слобода за да може судиите и обвинителите да избираат од разни заштитни, поддржувачки, образовни и безбедносни мерки и тие може да ја вклучуваат компонентата на дерадикализација, и да ја приспособат мерката на личните околности на детето и на сериозноста на кривичното дело.⁵⁵ Во оваа смисла се и големиот број меѓународни инструменти што предвидуваат најмалку рестриктивната мерка секогаш

Discussing mafia behaviours, cultural transmission and children protection in Calabria, достапно на: <http://www.dsps.unict.it/sites/default/files/Slides%20%20prof.ssa%20Sergi.pdf> (Последен пристап 28.4.2019).

⁵² Се мисли на семејства во кои едниот или двајцата родители биле вклучени во истраги или судења за престапи поврзани со мафијата.

⁵³ За алтернативно постапување со деца во судир со законот постојат многубројни меѓународни документи. Меѓу најчесто споменуваните ќе ги наброиме Декларација на ОН за основните принципи за употребата на програмите на рестаоративна правда во кривичната материја од 2002 година, ECOSOC Resolution 2002/12, Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters, Резолуција бр. 2 за социјалната мисија на системот на кривична правда – рестаоративна правда, МЈУ-26(2005), Совет на Европа, Комитет на министри, Препорака бр. R (99) 19 на Комитетот на министри до државите членки во врска со медијацијата во кривичните предмети.

⁵⁴ За повеќе види во: GCFT: Initiative to Address the Life Cycle of Radicalization to Violence: Recommendations on the Effective Use of Appropriate Alternative Measures for Terrorism-Related Offenses, достапна на <https://www.thegctf.org/Portals/1/Documents/Toolkit-documents/English-Effective-Use-of-Appropriate-Alternatives.pdf> (Последен пристап на 1.5.2019).

⁵⁵ Види во: Confederation of European Probation (CEP), Knowledgebase on Radicalization <https://cep-probation.org/knowledgebase/radicalisation/createsend.com/t/tBEB98BF1772EFF95> (Последен пристап на 1.5.2019).

да биде прв избор на надлежните органи.⁵⁶ Со член 37 од КПД е предвидено дека *ниедно дете не смее да биде незаконски или самоволно лишено од слобода. Апсењето, задржувањето или затворањето на децата мора да биде во согласност со законот и мора да се применуваат единствено во крајна нужда и тоа на најкус временски период.*

Детето што е притворено веројатно веднаш ќе биде стигматизирано, ќе му се нарушат образованиот процес и социјалниот развој и дополнително ќе биде отсечено од својата заедница, а со тоа се загрозува можноста за негова делотворна реинтеграција и рехабилитација.⁵⁷ Алтернативи во облик на можности за надгледување на децата во заедницата може да бидат соодветна замена за притворот.⁵⁸

Добра практика 9: При изрекувањето на казната да се применува принципот на индивидуалност и пропорционалност

Начелата на индивидуализација и на пропорционалност на изречената казна мора да бидат основа врз која ќе се темели судската одлука за казната.⁵⁹ Казната мора да биде „ниту помалку одошто е неопходно, ниту повеќе од стореното зло“. Децата што биле изложени на радикализам, екстремизам или во терористички дејства претставуваат нова група што бара приспособување на постојниот систем на санкции на тековната реалност.⁶⁰

Секој случај има посебна заднина, динамика, ризици и можности за рехабилитација што треба да се рефлектираат во процената на ризиците и на потребите. Целта на системот за малолетничка правда треба да биде рехабилитацијата, едновременно почитувајќи ја пропорционалноста помеѓу индивидуалните околности на детето и тежината на кривичното дело. Се прифаќа дека олеснителните фактори може да овозможат соодветни алтернативи за затворањето, па затоа за децата треба да се разгледуваат казни што не вклучуваат мерка на затворање, дури и за дела поврзани со тероризам. Казната што ќе му биде изречена на детето мора во својата основа да ја има можноста за рехабилитација, бидејќи казнувањето на детето не е со цел да се казни за стореното зло, туку за да се рехабилитира. Затоа, за овие случаи е потребен посебно скроен пристап, посебна проценка на секое дете во однос на состојбата, потребите, па дури и ризиците, со цел да може да се подготви соодветна интервенција за него, односно да се изрече најсоодветната казна. Исто така, важно е да се прави разлика меѓу девојчиња и момчиња повратници, затоа што тие

⁵⁶ За сите меѓународни инструменти од оваа област донесени од ОН и Советот на Европа, види во: Lazetik, Gordana and Nanev, Lazar and Kosevaliska, Olga (2012) *Меѓународни документи за спроведување на малолетничката правда – Современи текови во постапувањето со малолетниците*. СППМД и Investigating Alternatives to Imprisonment Within Council of Europe Member States www.qcea.org/wp-content/uploads/2011/06/rprt-alternatives-en-jan-2010.pdf (Последен пристап на 1.5.2019).

⁵⁷ Види во: Council of Europe, Guidelines for Prison and Probation Services Regarding Radicalization and Violent Extremism https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=09000016805c1a69 (Последен пристап на 1.5.2019).

⁵⁸ Член 37 (б) од КПД предвидува: „апсењето, притворот или затворањето на детето е во согласност со законот и ќе се користи само како мерка на крајна нужда и за најкраток соодветен временски период“.

⁵⁹ За начелото на индивидуализација на казната, види во: Камбовски, Владо (2016): „Коментар на кривичниот законик на Република Македонија“, Матица, стр. 455.

⁶⁰ За повеќе види во: Мрежа за свест за радикализација (ПАН) (2016). Issue Paper: ‘Child returnees from conflict zones’. Достапно на https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaf-fairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ranpapers/docs/issue_paper_child_returnees_from_conflict_zones_1_12016_en.pdf.

можеби биле изложувани на различни форми на насилство/траума и поради тоа што може да бидат потребни специјализирани интервенции.⁶¹

При изрекувањето на казната, судот треба да ги разгледа состојбата и потребите на детето, како и сериозноста на делото што се санкционира, односно кривичното дело што ќе се казни во согласност со кривичната постапка на земјата. Со цел да се помогне во постигнувањето на оваа цел, се препорачува психолози и други стручњаци да ги испитаат минатото и ситуацијата на детето и да дадат индивидуализирани препораки до судовите за опциите за казнување што би помогнале во рехабилитацијата и реинтеграцијата на тоа дете.

Согласно чл. 37 точка б од КПД, се гарантира дека *ниедно дете не смее да биде незаконски или самоволно лишено од слобода. Апсењето, задржувањето и затворањето на децата мора да биде во согласност со законот и мора да се применат единствено во крајна потреба и тоа на најкус временски период.* Понатаму во чл. 40 ст. 4 од оваа Конвенција е предвидено дека *разнообразни расположливи можности, како што се наредбите за грижа, насочување и надзор; советувањето; пробаацијата; сместувањето во семејства, образованието и програмите за стручно насочување и другите можности за институционална грижа ќе бидат на располагање за да се обезбеди со децата да се постапува на начин што одговара за нивното добро и што е сразмерен на околностите и на престапот, а со тоа се гарантира самата индивидуализација на казната и, воопшто, на реакцијата на општествената заедница.*

Понатаму, согласно Пекиншките правила⁶², предвидено е дека во сите случаи, освен оние што вклучуваат помали престапи, пред да донесе надлежниот орган конечна диспозиција пред казнувањето, треба соодветно да се испитаат историјата на малолетникот и условите во кои живее или условите под кои бил извршен престапот, со цел надлежниот орган полесно да донесе разумно решение за случајот. Диспозицијата на надлежниот орган треба да се води од следниве принципи:⁶³

- реакцијата треба секогаш да биде сразмерна не само на околностите и на тежината на престапот, туку и на околностите и на потребите на малолетникот, како и на потребите на општеството;
- рестрикции во однос на личната слобода на малолетникот ќе се применуваат само по внимателно размислување и ќе бидат ограничени на минимумот;
- нема да се применува одземање на личната слобода, освен кога малолетникот е осуден за тешко дело што вклучува насилство против друго лице или кога извршувањето тешки престапи се повторува и кога нема друг соодветен пристап;
- добросостојбата на малолетникот треба да биде водечкиот фактор при одлучување во неговиот/нејзиниот случај.

Со Пекиншките правила е забрането изрекување смртна казна, како и телесни казни во постапките спрема деца.

⁶¹ РАН ПРИРАЧНИК – Одговори за повратници: Странски терористички борци и нивните семејства, стр. 86.

⁶² Точка 16.1 од Стандардните минимални правила на Обединетите нации за спроведување на малолетничката правда (Пекиншки правила), Резолуција на Генералното собрание A/RES/40/33 (29 ноември 1985 г.).

⁶³ Точка 17.1 од Стандардните минимални правила на Обединетите нации за спроведување на малолетничката правда (Пекиншки правила), Резолуција на Генералното собрание A/RES/40/33 (29 ноември 1985 г.).

Во случајот познат како „Терористичка завера на денот на АНЗАК“, на 14-годишно момче од Блекберн (Велика Британија), кое поттикнало 18-годишен Австралиец да изврши терористички напад за време на парадата на Денот на сеќавање на АНЗАК во Бризбејн (Австралија), му била изречена доживотна казна, минимум пет години казна во установа за задржување млади лица, по што ќе се разгледа можноста за пуштање под услов веќе да не претставува ризик за општеството.⁶⁴ Освен ова, предвидено било момчето да учествува во програма за дерадикализација додека е во установа за задржување, и тоа ги зголемува неговите шанси за пуштање. Постапката спрема него била спроведена пред Кралскиот суд во Манчестер, со извесни модификации на процедуралните правила поради младоста на прекршителот. Момчето, кое веќе било дел од програмата за дерадикализација „Чанел“ на ОК во времето на апсењето и било опишано како „позната онлајн цихадска личност“, се изјаснило како виновно за поттикнување тероризам во странство пред Кралскиот суд во Манчестер.

Во текот на процесот било утврдено дека момчето многу напредувало во смисла на размислување за сопственото однесување во центарот за задржување каде што било задржано додека ја чекало казната, но заклучокот во неговиот извештај пред казнување бил дека тоа сè уште претставува „голем ризик за тешко повредување на јавноста“. „Се согласувам дека има напредок и ја охрабрувам работата на момчето и на другите, но немам сомнеж дека сè уште постои голем ризик“, рекол судијата што ја изрекол казната, додавајќи дека не е извесно колку долго ќе трае дерадикализацијата. „Навистина се надевам дека ризикот ќе исчезне за пет години и дека ќе може да биде ослободен и да го реализира својот голем потенцијал во општеството.“⁶⁵

Добра практика 10: Децата лишени од слобода да се сместуваат во соодветни установи; децата да добиваат поддршка, заштита и подготовка за реинтеграција

Согласно релевантните меѓународни инструменти, секое дете во притвор или осудено на казна затвор за тероризам треба да престојува одвоено од возрасните и, секогаш кога е можно, во простории специјализирани за притвор на малолетници. Децата треба да се чуваат одвоено од возрасните во секое време, вклучително и за време на превозот и додека се во полициски притвор и кога има притвор пред судењето. Неопходно е потребно установите каде што се задржуваат децата да бидат и родово чувствителни и наменети специјално за деца.⁶⁶

Во чл. 37 т. в од КПД, предвидено е дека *со секое дете лишено од слобода мора да се постапува хумано, со почитување на вроденото човеково достоинство и на начин што ги уважува потребите на лицата од таа возраст. Исклучително, секое дете лишено од слобода мора да биде одвоено од возрасните, освен ако не се смета дека е во најдобар*

⁶⁴ За повеќе информации, види во: „Гардијан“ (The Guardian), 2 октомври 2017 година, „Терористичката завера на денот на АНЗАК: Британски тинејџер добива доживотна казна (Anzac day terror plot: British teenager given life sentence), достапно на: <http://www.theguardian.com/news/2015/oct/02/anzac-day-terror-plot-british-teenager-given-life-sentence>

⁶⁵ Види и во: „Комплет алатки за малолетничка правда во антитерористички контекст“, издаден од Меѓународниот институт за правда и за владеење на правото, февруари, 2018 година, стр. 56.

⁶⁶ Види: Генерално собрание на ОН (UN General Assembly), „Правила за постапување со затворенички и неинституционални мерки за жени престапници“ (United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-Custodial Measures for Women Offenders) (Правила од Бангкок).

интерес на детето да не се направи тоа, и има право да одржува контакти со своето семејство по пат на преписка и на посети, освен во исклучителни околности.

Условите на задржувањето треба да ја поттикнуваат рехабилитацијата на детето со поттикнување на физичкиот и на менталниот развој на детето, со чест контакт со семејството, кога тоа е во негов најдобар интерес, како и со образување и/или стручно насочување. Децата што се задржуваат треба да имаат право на поплаки за нивните услови, односот и грижата преку механизми што се безбедни, приспособени на деца, ефективни и лесно достапни.⁶⁷ Почитувањето на правото на детето да поднесе поплака е многу важно за да им се даде глас на децата додека се задржуваат и за да се обезбеди дека се заштитени други нивни човекови права.

Меѓународен инструмент што е специјализиран за ова прашање се Правилата од Хавана,⁶⁸ во кои во точка 29 е предвидено дека *задржувањето малолетници треба да се применува само под услови што целосно ги земаат предвид нивните посебни потреби, статусот и специјалните барања, во однос на нивната возраст, личност, пол и вид престап, како и менталното и психичкото здравје, и кои ја обезбедуваат нивната заштита од штетни влијанија и ризични ситуации.* Главниот критериум за разликувањето разни категории малолетници лишени од слобода треба да биде обезбедувањето на видот грижа што е најдобро приспособена на посебните потреби на засегнатите индивидуи и заштитата на нивниот физички, ментален и морален интегритет и добросостојба. Во сите установи за задржување, малолетниците треба да бидат одвоени од возрасните, освен ако се членови на истото семејство. Под контролирани услови, малолетниците може да се соединат со внимателно избрани возрасни лица како дел од специјализираната програма што се покажала како корисна за засегнатите малолетници. Понатаму во точка 39 е предвидено дека секој малолетник на возраст за задолжително школување има право на образование соодветно на своите потреби и можности, и наменето да го подготви за враќање во општеството и има право да добие стручно насочување во занимањата што може да го подготват за идно вработување.⁶⁹ Секој малолетник треба да има можност за поднесување барања или поплаки до директорот на установата за задржување и до овластениот претставник. Исто така, секој малолетник треба да има право да поднесе барање или поплака, без цензурирање на суштината, до централната администрација, судските органи или други соодветни органи преку одобрени канали и да биде известен за одговорот без одложување.⁷⁰

⁶⁷ За добра практика, види го механизмот и политиката за поднесување поплаки во Центарот за малолетничка правда „Вудлендс“ во Северна Ирска. На секое од децата што е сместено во овој центар му се објаснува начинот на поднесување поплаки и му се дава примерок приспособен за деца. Поплаките редовно се разгледуваат на состаноците на вишиот управен тим. Тоа ја подвлекува нивната важност и обезбедува дека на проблемите им се пристапува брзо, се извлекуваат и се споделуваат научените лекции. За повеќе види во: Национален механизам за превенција, најавена инспекција на Центарот за малолетничка правда „Вудлендс“, мај 2015 г. (National Preventive Mechanism, An announced inspection of Woodlands Juvenile Justice Centre, May 2015). Достапно на: <http://www.justice-ni.gov.uk/sites/default/files/publications/doj/cjini-report-an-announced-inspection-of-woodlands-jjc-may-2015.pdf>

⁶⁸ UN Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, Publications of DCI 1995 – Правила на Обединетите нации за заштита на малолетниците лишени од слобода (Хавански правила), Резолуција на Генералното собрание A/RES/45/113 (14 декември 1990 г.).

⁶⁹ За спроведување и почитување на ова право предвидени се посебни инспектори што се надлежни да ја мониторираат неговата реализација, види точка 72 од Хаванските правила.

⁷⁰ За добрата практика, види го примерот со Центарот за малолетничка правда „Вудлендс“.

Конечно, условите за притвор треба да обезбедат здрав физички и ментален развој на детето, земајќи го предвид фактот дека децата во притвор може да бидат особено подложни на насилство, прогон и манипулација. Психолошката поддршка и честиот контакт со семејствата се битни. Процесот на образование треба да продолжи да им помага на децата да изградат основни образовни и стручни вештини, но и да развијат критичко размислување и социјална свест.⁷¹ Важно е да се обезбеди дека детето се чувствува безбедно, процесот на градење врска и создавањето удобна средина се клучни за транзицијата на детето од „мозок на преживување“ во „мозок на размислување“.

Дел IV. Рехабилитација и реинтеграција

Добра практика 11: Да се развијат програми за рехабилитација и реинтеграција на деца што биле вклучени во активности поврзани со тероризам за да им се помогне успешно да се вратат во општеството

Оваа добра практика бара исклучително голем напор и посветеност на властите да дефинираат програми за рехабилитација и реинтеграција на децата во општеството по напуштање на вооружените групи. Изготвувањето на програмите треба да се одвива преку мултидисциплинарен пристап, кој вклучува широк спектар на стручни и искусни лица што ќе знаат да ги препознаат потребите на детето и да ги дефинираат мерките и активностите за успешна реинтеграција.

Рехабилитацијата подразбира измена во начинот на размислување, восприемање и интерпретирање на појавите и дејствата што го чинат насилниот екстремизам и тероризмот како општествено негативни, како дејства што предизвикуваат далекосежни последици со кои се таргетираат не само спротивставени вооружени групи, туку и невооружено население. Со цел остварување на оваа добра практика, неопходно е да се креираат мултисекторски програми наменети специјално за децата и приспособени на нивната возраст, зрелост и факторите на ризик што придонеле за нивно радикализирање, односно вклучување во вооружените групи.

Согласно Хаванските правила, рехабилитацијата и реинтеграцијата треба да им помогнат на децата да се вратат во општеството, семејниот живот, образованието или вработувањето по нивното напуштање на вооружените групи или по излегувањето од установа, истовремено штитејќи ги и интересите на целото општество, спречувајќи понатамошно вклучување во активности поврзани со тероризмот.

Содржината на програмите треба да биде и родово сензибилизирана и по мерка на секое дете поединечно и на неговите околности и карактеристики.

Компаративните искуства покажуваат дека е пожелно програмите да ги изведуваат граѓански организации, со обучени стручни лица, кои ја претставуваат разноликоста на младите лица чија цел е зголемување на довербата и олеснување на воспоставувањето врски.

⁷¹ За повеќе види го и Извештајот на ГЦКБ (GCCS) и МАТЦ (ICCT) „Поправање на патеката: Унапредување на принципите на малолетничката правда за деца осудени за престапи на насилен екстремизам“ (“Correcting the Course: Advancing Juvenile Justice Principles for Children Convicted of Violent Extremism Offenses”) од септември 2017 г., кој дава детални насоки за постапувањето со деца што се задржуваат кога се осудени за престапи поврзани со тероризмот.

Дел V. Развој на капацитетот, следење и процена

Добра практика 12: Да се изработат и да се спроведуваат специјализирани програми за случаи на тероризам за да се зголеми капацитетот на сите стручни лица што се вклучени во системот на малолетничка правда

Согласно многубројните релевантни меѓународни стандарди, особено Пекиншките и Хаванските правила, потребен е континуиран професионален развој на стручните лица што го спроведуваат законот, работат со деца и се вклучени во решавањето на случаите на тероризам и радикализација. Затоа се охрабруваат државите да спроведуваат проценка за потребите од обука со цел да развијат национални програми за специјализирани обуки на обвинителите, судиите, затворските службеници, адвокатите, полицијата, стручните лица од системот на социјална заштита и другите актери што работат со децата што биле вклучени во активности поврзани со тероризам.

Тоа подразбира организирање почетна и континуирана (во интервали) обука во текот на кариерата, приспособени наставни планови и модули, курсеви за освежување на релевантните меѓународни стандарди за детски права, националниот закон за деца, за детската психологија и за формите на социјалната заштита. Методологијата на спроведување на обуките потребно е да го зајакне и да го обедини персоналот како интердисциплинарен тим што ќе работи за доброто на децата, а не против нив. Воедно, важно е обуките да се спроведуваат постепено и со целосна вклученост и интеракција со учесниците, а со тоа да се обезбеди персоналот да преземе одговорност за нејзиното спроведување и долгорочна одржливост.

На тој начин ќе се воспостави и ќе се одржи потребната професионална компетентност на целиот персонал што работи со деца, за да ги извршуваат своите должности ефективно и ефикасно. Само на тој начин, без оглед на природата на обвиненијата спрема децата, ќе се обезбеди соодветна примена на стандардите за малолетничка правда и позитивниот правен систем.

Добра практика 13: Да се изработат и да се спроведуваат програми за следење и евалуација за да се обезбеди делотворно спроведување на меѓународните стандарди за малолетничка правда

Почитувањето на меѓународните стандарди за постапување со деца во судир со законот во рамките на националните системи се оценува не само во поглед на постоење на релевантното законодавство, туку и во поглед на негово делотворно имплементирање. Затоа неопходно е да се следи спроведувањето на програмите за правда за децата и да се процени нивната успешност во поглед на најдобриот интерес на детето и на заедницата. Тоа подразбира следење на примената на мерките за пренасочување и алтернативни мерки што имаат цел да спречат сторување друго кривично дело и да овозможат рехабилитација и реинтеграција на детето во општеството. Тие треба да се засноваат врз јасни основи и цели и треба постојано да се следат за да се процени нивната ефикасност и ефективност во однос на најдобрите интереси на детето. Со цел спроведување делотворни програми за деца, неопходно е да се развијат индикатори за собирање расчленети податоци за број на

деца во притвор/затвор пред и по судењето, за можните алтернативи, како и за пристапите кон пренасочувањето и ресторативната правда.

Согласно Пекиншките правила, потребно е да се вложат напори за организирање и поттикнување анализи и истражувања како основа за ефективно планирање и креирање политика. Мониторингот и евалуацијата ќе водат кон периодично ревидирање и проценување на трендовите, проблемите и причините за детското престапништво, како и посебните потреби на децата во притвор.

5. Институционални капацитети и стратешки документи за спречување насилан екстремизам и борба против тероризмот

Во однос на институционалните капацитети за остварување на целите што водат кон спречување насилан екстремизам и борба против тероризмот, формиран е Националниот комитет за спречување насилан екстремизам и борба против тероризмот. Ова тело е формирано на 4.8.2017 година во рамките на мерките од Планот 3-6-9 на Владата на РСМ.⁷² Со него раководи Национален координатор за спречување насилан екстремизам и борба против тероризмот, кој има двајца заменици, Заменик национален координатор за спречување насилан екстремизам и Заменик национален координатор за борба против тероризам. Во телото членуваат претставници од повеќе министерства и други релевантни институции.⁷³ Неговата улога е да обезбеди координација и кооперативно планирање во мултисекторска смисла и на повеќе нивоа заради спречување на заканите од радикализација и да ги оцени факторите на ризик и условите во окружувањето што може да придонесат за насилан екстремизам и тероризам, како и следење на трендовите на регионален и на глобален план и остварување комуникација со институции во државата и во странство.

Согледувајќи ја опасноста од тероризмот и насилниот екстремизам во мултинационална држава, во рамките на активностите на Националниот комитет за спречување насилан екстремизам и борба против тероризмот, Владата на РСМ во февруари 2018 година донесе два стратешки документи што се однесуваат на периодот 2018-2022: Национална стратегија за борба против тероризам и Национална стратегија за спречување насилан екстремизам.⁷⁴

Нивното донесување се заснова врз документи на ЕУ и на ООН во однос на борбата против тероризмот.⁷⁵

⁷² Одлуката за неговото формирање е објавена во Сл. весник на РСМ, бр. 98 од 1.8.2017 година.

⁷³ Членовите се претставници од Министерството за внатрешни работи, за одбрана, за правда, за надворешни работи, за локална самоуправа, за труд и социјална политика, за образование и наука, за здравство, за информатичко општество и администрација, за транспорт и врска, Управа за извршување санкции, Управа за финансиско разузнавање, Управа за финансиска полиција, Царинска управа, Агенција за разузнавање, ЈО за гонење организиран криминалитет и корупција, Центар за управување со кризи, Дирекција за заштита и спасување, Агенција за електронски комуникации, Агенција за млади и спорт и Комисија за односи со врските заедници и религиозни групи, Одлука за формирање Национален комитет за спречување насилан екстремизам и борба против тероризмот, Службен весник на РСМ, бр. 98, 1.8.2017 година.

⁷⁴ Достапни на следниве линкови: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/bpt_nacionalna_strategija_2018.pdf; https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/sne_nacionalna_strategija_2018.pdf.

⁷⁵ Подетално в.: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISUM%3A133275>; <https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/en/un-global-counter-terrorism-strategy>

Националната стратегија на РСМ за борба против тероризам претставува трета стратегија што го таргетира ова прашање, додека, пак, вториот стратешки документ е прв од ваков вид во РСМ.

Двата стратешки документи се меѓусебно поврзани и треба да се гледаат, да се анализираат и да се спроведуваат во синергија, со цел поголем успех во остварувањето на зацртаните стратешки цели, мерки и активности. Нивната цел е идентификување на приоритетите, предизвиците и можностите. При нивното креирање земени се предвид локалните закани, ризици и потреби што помагаат за полесно разбирање на појавите на регионално и на државно ниво. Со нивното донесување се обединуваат напорите за зајакнување на безбедноста во државата, но и подобрување на меѓуинституционалната соработка.

Основни стратешки приоритети што ја чинат содржината на генералната стратешка цел се: превенирање, заштита, гонење и одговор на преземените дејства во духот на владеењето на правото, солидарноста и потребите на жртвите. Напорите и успехите во однос на спречувањето на насилниот екстремизам се обратнопропорционални со потребата за борба против тероризмот, односно колку повеќе се остваруваат целите, мерките и активностите во однос на подигање на свеста за спречување радикализација и облици на насилен екстремизам, толку се намалуваат ризиците од појава на облици на тероризам и акти поврзани со него. Голем бројни фактори може да го доведат поединецот во состојба на ранливост за радикализација, вклучувајќи ги и односите со семејството, пријателите или пошироката заедница и изложеноста на криминал, односно на насилство, маргинализација во заедницата, дискриминација и ексклузија поради раса, култура или религија. Токму затоа, акцентот треба да биде врз превенција, рано препознавање, навремено и правилно идентификување на опасностите и ризиците од радикализација на која може да се надоврзе терористичка активност. Имајќи го предвид влијанието на различните фактори за радикализација, во стратешките документи со право се укажува дека терористичката радикализација треба да се сфати како динамичен процес преку кој поединецот доаѓа во состојба да го прифати терористичкото насилство како можен, па во некои случаи дури и како легитимен начин на дејствување. Од особена важност се мерките предвидени на локално ниво што треба да доведат до подобрување на довербата и соработката меѓу владините безбедносни служби и верските водачи (обука и поддршка за верските заедници да се спротивстават на *онлајн* радикализацијата; обука во заедниците на семејствата, затворскиот персонал и верските водачи, со цел да се идентификуваат раните знаци на насилна радикализација: развивање средства и мерки за спротивставување на обемот на дезинформации што ги истакнуваат поларизирачките наративи кај ранливите категории граѓани и создавање процеси и процедури за поттикнување програми во заедниците за поддршка на општествената кохезија, а тоа го превенира насилниот екстремизам и тероризам).

Како еден од факторите што заслужува внимание е радикализацијата во затворите, поради што легислативата во однос на извршувањето на казната затвор и третманот во затворите треба да опфатат мерки и активности со цел рана идентификација на знаци на радикализам.

Координацијата и соработката на државните органи се важни, но на полето на рана детекција на радикализам особено се важни соработката и користењето на капацитетите на здруженијата на граѓани што дејствуваат на локално ниво, имајќи го предвид фактот

дека тие располагаат со релевантни податоци за ризиците на локално ниво, маргинализацијата и социјалната ексклузија на определени групи и заедници и сл.

6. Заклучоци и препораки

Со цел да се обезбеди имплементирање на добрите практики од Меморандумот од Нушател, неопходно е да се размисли на кој начин децата во вооружени судири да бидат инкорпорирани во дефинициите на кои се однесува Законот за правда за децата како во однос на децата во ризик, така и во однос на евентуално нова категорија деца „во допир со законот“.

Неопходно се наметнува потребата од подигнување на јавната свест особено на наставници, родители и деца за опасноста од радикализација и своевидно сензибилизирање на детето дека определените активности се преземаат заради остварување определени цели. Корисно би било да се пристапи кон изработка на Прирачници и Модули за сите специјализирани институции што работат со деца и се дел од системот за правда за децата, но и специјализирани обуки и семинари за поединечните сектори.⁷⁶ Во овој контекст, особено е важно развивањето и одржувањето меѓусекторска соработка.⁷⁷ Се наметна неопходноста од изработка на Прирачници за деца од различна возрастна група и за родители и отворање Клубови за деца за позитивно поминување на своето слободно време во организирани активности.

Имајќи го предвид локалниот контекст, особено е важна работата со претставници од единиците на локалната самоуправа во делот на информирање за овој ризик во нивните региони, помошта во изработката на акциски планови и предвидувањето активности и развивање ресурси/услуги за овие деца.⁷⁸

Со цел искористување на постојните легислативни можности, неопходно е формирање и успешно функционирање на Општинските совети за превенција на детско престапништво за преземање превентивни мерки и активности во насока на спречување на децата да бидат радикализирани и вовлечени во терористички активности преку соработка со сите чинители во општината (наставници, верски лидери, родители, деца, граѓанскиот сектор и бизнис-заедницата).

Преземајќи ги препораките од меѓународните документи, препознаена е потребата од осмислување специјализирани курикулуми за обука на затворскиот персонал. Како неопходна се наметнува изработка и на Пенолошки програми за работа со лицата што издржуваат казна затвор и со децата што се сместени во установи и затвори за деца, кои е потребно да се рехабилитираат и да се реинтегрираат во општеството.

⁷⁶ Preventing violent extremism through education - A guide for policy-makers, UNESCO 2017; Prevention of Violent Radicalisation in Schools and Educational Institutions, Finnish National Agency for Education, Helsinki, oph.fi/English.

⁷⁷ The Human Rights in Counter-Terrorism Investigations Training Module, OSCE, <https://polis.osce.org/training-human-rights-counterterrorism-investigations-0>; The European Judicial Training Network (EJTN), <http://www.ejtn.eu/Catalogue/EJTN-funded-activities-2019/CEPOL-EJTN-Training-on-Counter-terrorism-Fighting-Terrorism-and-its-Financing---CR201925---CEPOL422018/>; UNICRI, <http://www.unicri.it>.

⁷⁸ The Role of Civil Society in Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism: A Focus on South-Eastern Europe, OSCE 2018.

Professor Gordana Lazetic, PhD⁷⁹
Associate Professor Lazar Nanev, PhD⁸⁰
Associate Professor Olga Kosevaliska⁸¹
Dr. Nevena Petrovska⁸²

NEUCHÂTEL MEMORANDUM ON GOOD PRACTICES FOR JUVENILE JUSTICE IN A COUNTERTERRORISM CONTEXT

1.01 Original Scientific Article
UDK 347.962.6:[347.426.6:343.121(497.5)]

Summary

The Neuchâtel Memorandum on Good Practices for Juvenile Justice in a Counterterrorism Context is part of the activities of justice for children in the context of the fight against terrorism with an emphasis on the prevention, investigation, prosecution, punishment, rehabilitation and reintegration of children in society. The subject of paper is to offer a brief overview of the good practices from the Memorandum divided into five parts: (i) The status of children and their protection under international law and juvenile justice standards; (II) Prevention; (III) Justice for children; (IV) Rehabilitation and reintegration; and (V) Development, monitoring and evaluation of capacities.

The main aim of the authors was to raise awareness regarding issue of involvement of children in terrorist groups and actions. Namely, children's radicalization is often carried out by using fraud, violence, abduction, promising money or other material benefits, or by simply accompanying the parents. The risks of radicalization have increased in many ways as a result of the influence of the Internet and social media, as well. For the purpose of early identification and prevention of radicalization that can lead to terrorist acts, there is a necessity for close cooperation with local authorities and with the civil society that are familiar with local risks, marginalized groups and individuals most vulnerable of being recruited and radicalized.

The paper also contains a short overview regarding international standards and strategic documents in this field as well as institutional support for preventing radicalism and terrorism in North Macedonia by establishment of the governmental body - National Committee for the Prevention of Violent Extremism and the Fight against Terrorism.

Key words: Neuchâtel Memorandum, juvenile justice, good practices, terrorism, extremism, radicalism, prevention, rehabilitation, reintegration

⁷⁹ Professor, Law Faculty "Iustinianus Primus", University of "Ss. Cyril and Methodius" in Skopje gordana2206@gmail.com.

⁸⁰ Associate Professor, Law Faculty, University of "Goce Delcev" - Stip, lazar.nanev@ugd.edu.mk.

⁸¹ Associate Professor, Law Faculty, University of "Goce Delcev" - Stip, olga.gurkova@ugd.edu.mk.

⁸² Institute for Social Activities – Skopje, nevenapetrovska@gmail.com.